

pravděpodobnost přechodu na teoretickou střední školu bude u žáka z vyšší sociální skupiny daleko vyšší než u toho, který pochází z nižší sociální skupiny. Tomu se říká sekundární efekty.

Ress a Azzolini (2014) poukázali na to, že primární efekty (či také efekty prospěchu) mohou být považovány za působení rodiny na děti skrze „genetické znaky, ale také skrze podmínky okolního prostředí a skrze každodenní interakce mezi rodiči a dětmi, jimiž rodiče přenášejí na děti své sociokulturní zdroje, které jsou klíčové pro kognitivní a non-kognitivní vývoj od raného věku“ (s. 54). Na druhé straně sekundární efekty (či také efekty volby) představují socioekonomické rozdíly ve výsledcích vzdělávání, které existují i při zohlednění předchozích rozdílů v prospěchu. Odlišné sociální skupiny mohou zastávat odlišné hodnoty, mohou mít jiné důvody pro rozhodování, ale také jinou kapacitu rezerv, pokud jde o investování a přijetí rizika. „Výsledkem je, že od členů více privilegovaných sociálních skupin se očekává, že budou více než méně privilegovaní inklinovat k investici do delšího vzdělávání, také aby zabránili sestupné mezigenerační sociální mobilitě“ (Ress & Azzolini, 2014, s. 54; viz též Erikson & Jonsson, 1996; 2002).

Sekundární efekty jsou spíše společenský problém, který je hluboce zakořeněn ve struktuře společnosti. Tento problém ovšem může být buď kompenzován, nebo naopak posilován faktory spojenými s uspořádáním školského systému. Úzce to souvisí s tím, do jaké míry je vzdělávací systém selektivní, či zda naopak dává široké možnosti volby. Poskytujeme-li masové vzdělání, doufáme zároveň, že všem dětem bez ohledu na jejich rodinné sociální zázemí dokážeme poskytnout solidní a široký vědomostní základ a demokratické smýšlení. Teprve tehdy, když bude mít velká většina obyvatelstva dobré vzdělání a bude schopna demokraticky fungovat, bude společnost o krok blíže k sociální rovnosti. Selektování a volba mohou ovšem vést k nerovným vzdělávacím příležitostem napříč odlišnými skupinami obyvatelstva. Poválečné reformy švédského vzdělávacího systému, prováděné až do 80. let, přinesly zlepšení rovnosti a spravedlivosti ve vzdělávání, čímž učinily ze Švédska jednu z nejvíce rovnostářských společností na světě. I přesto však empirické důkazy ukázaly, že při přechodu směrem k vyššímu stupni vzdělávání a pracovnímu trhu přetrvává nerovnost mezi pohlavími a sociálními skupinami. Tyto empirické analýzy umožnila longitudinální databáze *Evaluation through Follow-up*.

3.5 Změny ve spravedlivosti ve vzdělávání ve Švédsku

Jak již bylo zmíněno, od roku 1990, kdy bylo zastaveno pravidelné sčítání obyvatelstva, nejsou dostupná data o socioekonomické klasifikaci. Kdybychom aplikovali staré kódování povolání na novější populace, mohla by se u nových imigrantských rodin objevit velká chyba měření. Z tohoto důvodu se jako zástupná proměnná za rodinný SES používá úroveň vzdělání rodičů, tzv. SUN 2000¹⁵ (viz výše).

S využitím populačních dat z databáze GOLD studovali Gustafsson a Yang Hansen (2017) změny ve spravedlivosti ve vzdělávání ve vztahu k socioekonomickým a etnickým rozdílům ve vzdělávacích výsledcích v letech 1988 až 2011. Odhadovali vztah mezi vzdělanostním zázemím žákovy rodiny a jeho školními známkami. Obrázek č. 4 ilustruje trend vývoje vztahu mezi SES a školními výsledky. Jak víme, pokud by se školský systém vyznačoval vysokou mírou spravedlivosti, pak by socioekonomické zázemí žáka, to jest SES, nemělo mít významnou souvislost s jeho školními výsledky. Vztah mezi SES a výsledky lze tedy použít jako měřítko spravedlivosti ve vzdělávání. Změny tohoto vztahu v průběhu času pak indikují buď zlepšení, nebo naopak zhoršení spravedlivosti školského systému.

¹⁵ Zkratka SUN označuje souloví Svensk utbildningsnomenklatur (Švédská vzdělávací nomenklatura). Podrobný popis SUN 2000 najdete na adrese <http://www.scb.se/Statistik/UF/UF0506/dokument/MISSUN-EN.pdf>

